

SAMI SIMOLA

Täyttä höyryä runon tiellä

Annikki Niku, *Heidegger ja runon tie*. Tutkijaliitto, Helsinki 2009. 368 s.

Suomalaisen filosofian analyttisesti painottuneella kentällä Martin Heideggerin ajattelu on ollut nosteessa ainakin viime vuosikymmeneltä lähtien. Perustoja kysymällä Heidegger yritti väsymättä palauttaa aikansa tietoteoreettisesti painottunutta filosofiaa todellisuuden ihmettelyn äärelle, josta länsimaisen ajattelun perinne lienee aikoinaan kummunnut. Myös ”ristiriitojen filosofina” hän on omaa luokkaansa. Heideggeriin vaikuttaneiden kirjoittajien ja perinteiden saattue on yhtä mittava kuin hänen koottujen teostensa lukumäärä. Ristiriitaista tässä perinnetietoisuuden ja tuoteliaisuuden kohtaamisessa on sen ”kätkeytynyt” luonne. Heideggerille on nimittäin tyypillistä tietty vaikeus hänen luomiensa käsitteiden ja hänen ajattelunsa aiheiden ja motiivien taustoista. Hänen kirjoittajapersoonassaan on suuren filosofin itsetietoisuutta, oppisuunnan tai kultin rakentajan itseään mystifioivaan omahyväisyyteen saakka. Käsitteiden välisten suhteiden akateemiselle tutkimukselle Heideggerin ajattelu on tässä hämäryydessäänkin ehtymätön inspiraation lähde.

Kääntein ja natsien ohittaminen

Heidegger kelpaa jo Suomessakin akateemisiin salonkeihin. Annikki Nikun *Heidegger ja runon tie* on kuitenkin vasta toinen Heideggerin

filosofiaa varsinaisesti käsittelevä väitöskirja.

Niku esittelee paitsi Heideggerin ajattelun ja etupäässä saksalaisen runouden suhdetta, myös hänen elämänhistoriansa vaikutusta hänen filosofiaansa. Nikun työ on ”filosofista perustutkimusta”, jonka tavoitteena on jäljittää Heideggerin myöhäisen ajattelun perustavien käsitteiden ”hidasta muotoutumista ja niiden merkitystä” (34–35). Tutkimus ei kumminkaan ole mikään johdatus Heideggerin myöhäisfilosofiaan. Tekijä pysähtyy varsin kitsaasti selittämään saksalaisen etymologista käsiteurheilua.

Tutkimuksen paino on käsitteiden merkitysten suomentamisessa sekä niiden ajan mukaan kehittyvien yhteyksien osoittamisessa niin Heideggerin ajattelun sisällä kuin suhteessa hänelle tärkeisiin runoilijoihin, hänen juutalaiseen rakastettuunsa Hannah Arendtiin ja Saksan poliittiseen historiaan. Nikun teksti etenee paikoitellen hyvinkin tiiviinä käsitteeltä toiselle. Eteneminen on usein edestakaista hyppimistä ajassa, minkä vuoksi kokonaiskuva runouden vaikutuksesta Heideggerin ajatteluun muodostuu työläästi.

Väitöstyön taustalla vaikuttaa tulkinta *Olemisen ja ajan* sekä sen jälkeisen Heideggerin filosofian välisestä jatkuvuudesta. Niku motivoi Heideggerin keskustelut runouden kanssa tätä alusta lähtien piinanneella tarpeella ylittää metafysiikka ajatteleamalla sen unohdettuja juuria sekä

Saksan 1930-luvun tilanteella. Ylittäminen on mahdollista yhteistyössä Hölderlinin ja Traklin kaltaisten runoilijoiden kanssa, sillä näiden sanat eivät ole metafysiikan perinteen sedimenttien peitossa. Lisäksi Niku puolustaa näkemystä ihmisen merkityksestä myös Heideggerin olemislähtöisemmässä ja runollisemmassa myöhäistuotannossa. Tekijän tähtäimessä ei kuitenkaan varsinaisesti ole Heideggerin ajattelun paljon käsitelty käänte, mikä on hyvä asia. Samoin hän ei erikseen pengo tämän onnetonta suhdetta kansallissosialisteihin – toista tutkimuskirjallisuudessa ja sen ulkopuolella keskustelua herättänyttä ristiriitaa filosofin elämässä ja tuotannossa.

Kautta linjan Niku onkin hyvin myötämielinen kommentaattori. Useaan otteeseen hän puolustaa Heideggeria erilaisia syytöksiä vastaan, usein tämän Arendtille kirjoittamien runojen ja kirjeiden perusteella. Lukemalla yhtä filosofin runoista hän kumoaa esimerkiksi John D. Caputon väittämän, jonka mukaan Heidegger palauttaisi inhimillisen kärsimyksen pelkäksi olemisen esteetikaksi. Vastaavin perustein Niku väittää Heideggerin runouskäsitteiden olevan luultua lähempänä Paul Celania. Nikun mukaan myös ensin mainittu korostaa omissa runoissaan kahden ihmisen kohtaamisen merkitystä eikä pelkkää ”runouden seutua” niin kuin keskusteluissaan varsinaisten runoilijoiden kanssa. Väitöskirjan otsikko ”runon tie” kä-

sittääkin myös Heideggerin oman kirjallisen tuotannon, jota lukemalla tekijä haastaa oppineiden vallitsevia näkemyksiä.

Nikun myötämielisyyden kääntöpuolena on hänen oman äänensä hukkuminen saksalaisen runokeskustelun paatoksen alle. Heideggerin tulkinnoissa kansojen kohtalot, historian alut, ikuiset paluut, jumalan kuolemat ja paot, kotiseutujen alkuperäiset lähteet ja kreikan tuliset taivaat mellastavat vähintäänkin messiaanissa, yhtä aikaa Wagnerilla ja Nietzscheillä pöytää pyyhkivässä rekisterissä. Pelottavinta väitöskirjassa on tämän eppisyyden jatkuminen myös Heideggerin yksityisissä runoissa ja kirjeissä Arendtille! Koska kirjoittaja ei pysähdy avaamaan tai kritisoimaan Heideggerin tulkintoja, rauhoittavia suvantokohtia ei juuri pääse syntymään kaiken mahtipontisuuden keskelle. Todtนาubergilainen kohtalokkuus ei helpota *Runon tien* seuraamista.

Heidegger monitasoliittymässä?

Yksi väitöskirjan suvannoista on myös ongelmallinen. Niku esittelee Heideggerin käsitteen 'neliyhteys' (*Geviert*) taustaa tämän Hölderlin-tulkinnoissa, mikä selvittääkin käsitteen äkillistä ilmaantumista saksalaisen myöhäisiin kirjoituksiin. Tämän jälkeen Niku tulkitsee käsitteen avulla oman tietokoneensa läsnäoloa osana neliyhteys-maailman maata, taivasta, kuolevaisia ja jumalallisia. Nähdäkseni Heidegger itse kuitenkin asettaa nelitahoisen poeettisen maailmansa olioineen teknistänyt, energiavarastojen verkoston muodostamaa todellisuutta vastaan, jossa ihminen elää tänään läpikotaisemmin kuin Heideggerin aikana. Tällaisella maapallolla ei enää juurikaan kohdata olioita Heideggerin ankarassa merkityksessä. Hänen varsinaiset olionsa nousevat ihmisen avulla 'luonnosta' ja kytkevät ihmisen hengellisyyteen sekä maan ja taivaan yhteyteen. Olioiden sijasta ympärillämme on tietokoneen tapaisia tuotteita. Maan sisästä revityt raaka-aineet ja energia linki-

tetään niiden kautta palvelemaan ihmisen herruutta ja tuotantoa, mutta samalla tuotteet erottavat hänet maasta ja kaikesta pelkkää suhteellista hyötyä arvokkaammasta jumalallisesta. Tuotteen äärellä ihminen ei koe maailmaa vaan oman teknisen etevämyytensä. Kokemus tietokoneen käyttämisestä ei salli luonnon ja pyhyden tulla ihmistä lähelle, vaikka tuotteen avulla voidaan tehokkaasti pitää yhteyttä toisiin ihmisiin *verkon* välityksellä ja puhua kuoleman kaltaisista tärkeistä aiheista niin kuin Nikun esimerkissä. Kuolemasta puhuminen ei silti tee ihmisestä kuolevaista heideggerilaisessa mielessä, sikäli kuin hän on vieraantunut luonnosta, pyhästä ja olioista.

Jos maailman paikan ottanut teknistänyt maapallo ja ihminen sen herrana todella ovat tässä tilassa, olisi kiinnostavaa nähdä Heideggerin ajattelua sovellettavan myös nykytodellisuuden kriittiseen analyysiin. Niku kytkeekin neliyhteyden ja Heideggerille tärkeän maan pelastamisen ympäristöfilosofiaan. Hän rinnastaa sen yllättävästi myös Lessingin kaltaisten valistusfilosofien painottamaan vastuuseen luonnosta. Tällaiset tulkinnat ovat tärkeitä, sillä neliyhteydessä on kaikki potentiaali jäädä pelkäksi nostalgiseksi jäänteeksi runollisesta menneisyydestä.

Tuossa menneisyydessä Heidegger itse tuntui odottavan pelastusta hieman alkukristilliseen tapaan olemisen uudesta tulemisesta. Mutta eikö häntä samalla huolestuttanut yhä tiukemmalle kerälle kiertyvän ajattelunsa voimattomuus? Samaan aikaan kun hän luennoi 30-luvun Saksassa runoudesta, itävaltalainen kirjailija Robert Musil tarkasteli ominaisuuksia vailla olevan miehen vinkkelistä ajattelun ja maapalloistuneen todellisuuden välille auenutta kuilua. Musilin teksti kertoo modernin teknistaloudellisen maailman pirstaloituneesta, loputtoman suhteellisesta ja tulkinnanvaraisesta luonteesta. Miltä Heideggerin puhe runoilijan ja ajattelijan tehtävästä kansan historian perustajina on kuulostanut tällaisena aikana? Tänään se joka tapauksessa vaikuttaa yhtä lailla

kyseenalaiselta vastavedolta vieläkin ajankohtaisiin historiallisiin ongelmiin kuin Aristoteleen olemisen eri merkityksistä liikkeelle lähteneeltä odysseialta metafysiikan perinteen halki.

Heideggerin runoudesta tekemien tulkintojen ja niistä nousseiden käsitteiden ymmärtämisen kannalta olisi tärkeää pohtia, missä määrin ajattelija on ollut tietoinen historiallisen sitoutuneisuutensa vaikutuksista tulkintoihinsa. Eri ilmiöiden ja erilaisten filosofien ja runollisten tekstien palauttaminen vuorotellen joko olemisen mysteeriin tai sen unohtamiseen voidaan nähdä yhtä hyvin nostalgisena kaipuuna kohti maapallon sirpaleita yhdistävää olemista ja sen messiaanista odotusta kuin pyrkimyksenä eheyttää musililaista relativismiinsa ja urheiluneroihinsa tukehtuvaa nykytodellisuutta.

Nikun tutkimukselta olisi odotanut vahvempaa eettistä kannanottoa Heideggerin tulkinnalliseen herkkyyteen runotekstiensä äärellä. Kysymys Heideggerin tulkintojen laadusta on hyvin vaikea, koska hän ei väitäkään tekevänsä tekstikriittisesti tarkkaa tulkintatiedettä. Hän jopa ylpeilee tulkintojensa väkivaltaisuudella ja väittää niiden noudattavan erityistä (ei yksiselitteisen tuhoavaa) destruktiivista kurinalaisuutta. Nikun perusteella runous on kyllä vaikuttanut Heideggerin ajatteluun olennaisesti, mutta miten pitkälle tämä vaikutus on ollut tämän tiedostamattomien ennakkoluulojen jo ennalta sanelemaa? Heideggerin runotulkinnoissa minua epäilyttää vielä hänen epämääräisiksi jäävät huomionsa runouden ja ajattelun välisestä suhteesta. Kanonisoiko Heidegger 'runoksi' minkä hyvänsä tekstin, jonka aiheena on filosofinen olemiskysymys tai johon tämä kysymys voidaan tulkinnassa runnoa? Myöhäisen Heideggerin tutkijan tulisi ottaa kantaa siihen, mikä runouden asema suhteessa filosofiseen naapuriinsa Heideggerin ajattelussa todella on. Kanta voitaisiin muodostaa esimerkiksi arvioimalla kriittisesti Heideggerin tulkinnallisia käytäntöjä.